

IZ ZGODOVINE NOB

SPOMINI NA DELO IN USTANOVITEV OF V MOSTAH

(Nadajevanje iz prejšnje številke)

Partizanski oddelki so se večali, večale so se tudi njihove potrebe. V rajonskem odboru smo se odločili, da skušamo od premožnejših Moščanov dobiti večje denarne prispevke. Razdelili smo si jih po ožjih poznanstvih. Naši pristaši so se po svojih možnostih vabilu rade volje odzvali. Težje pa je bilo z neopredeljenimi ali celo z nasprotniki.

Tesarski mojster Pavle Pavčič in jaz sva prevzela dolžnost, da poskusiva pri tovarnarju Hrovatu, ki sva ga dobro poznala iz Sokola; seveda pa sva tudi vedela, da je nasprotnik OF. Obiskala sva ga v njegovi pisarni v poslojpu kreditne banke ter mu predložila namen najinega obiska. Razburil se je: „Kaj, jaz da bi podpiral take, ki so minirali železniški most v Preserju, sedaj pa nosijo posledice Preserčani „Nikdar!“ Videla sva, da bi bilo vsako nadaljnje nagovarjanje brezuspešno in sva odšla.

Več sreče je imel trgovec Ivan Kreačič z Zaloške ceste, ki je kot njegov ožji znanec prevzel tovarnarja Mergenthalerja. Predlagal mu je, da bi prispeval za partizane 100.000 lir. Mergenthaler mu je rekel, da bi bil slab gospodar, če bi imel denar v blagajni in da torej gotovine nima, pripravljen pa je dati nekaj v usnjo in podplatih, na kar je Kreačič rad pristal. Dal mu je tega materiala v večji vrednosti, kot je bil zahtevani znesek.

Sicer pa smo imeli takrat v Mostah malo „težjih“ ljudi. Mali človek, najsi bo delavec ali uslužbenec, pa je še redni mesečni prispevek težko utrpel.

Do spomladi leta 1942 je bilo delo odborov še kolikor toliko varno. Ljudje so v splošnem razumeli boj OF proti okupatorju in nas podpirali. Položaj pa se je precej spremenil, ko je spomladi leta 1942 pričela delovati bela garda. Starejši se še dobro spominjamo tistega časa, ko so priznice zlorabljali v politične na-

mene, ko je s priznično gmeljo proti komunistom in brezverski OF. Marsikdo je podlegel tej propagandi, posebno ženske. Nekatere članice katoliške akcije so se izkazale z ovajanjem naših aktivistov okupatorju. Število aretacij se je večalo. Zasiševanje aretiranih je bilo skoro vedno združeno z mučenjem. Nekateri so v strašnih mukah klonili in izdali svoje sodelavce. Aktivisti in aktivistke so romali v zapore in iz teh v razna taborišča. Tako so bili iz nekaterih ulic aretirani vsi člani uličnih odborov. Mnogo aktivistov pa se je umaknilo v partizane. Ševeda ni bilo lahko izpopolniti nastalih vrzeli v odbori. Stalna in važna točka dnevnega reda sej odborov v letih 1942 in 1943 je bila prav izpopolnitev odborov. Družine so ostale brez hranilcev in brez sredstev. Treba je bilo podpirati tako zapomnike kot doma ostale. Večkrat se je zgodilo, da v raju nabrani prispevki niso zadostovali za podporo, četudi so bile te še tako skromne. Morali smo zato nekajkrat zaprositi za pomoč okrožje.

Do konca leta 1943 so v vseh odborih moške skoro povsem nadomestile ženske. Moram reči, da so se odlično izkazale. Dokazale so, da so odločne in iznajdljive kot moški.

PO KAPITULACIJI ITALIJE

Za pristaše OF je prišla najtežja doba po kapitulaciji Italije, oziroma po porazu italijanskega fašizma, ko je bela garda menjala svojega gospodarja. Kako klavirno je bilo videti zbiranje posameznih belogardistov pred šentjakobsko šolo na Levstikovem trgu, ki so jim jo nacisti doleteli za zbiranje. Kmalu smo videli, da so jih vzeli nacisti pod svoje okrilje. Ni dolgo trajalo in že so jim prisegli. Na Urhu so jim dali proste roke, da so sami odločili o življenju in smrti svojih žrtev.

Tu bi bilo treba skoro pohvaliti fašiste. Beli gardi le niso dovolili, da sama izreka smrtno obsodbe, temveč so morali „težje primere“ javljati sodišču, ki je

vsak primer preiskalo in izrekal sodbo. Sedaj je prišel do polne veljave Urh. Nacisti so si lahko od veselja meli roke, saj so dobili izvrstne pomagače pri uničevanju slovenskega naroda.

Nekaj mesecev po kapitulaciji so se pričeli vračati interniranci iz italijanskih taborišč. Ze na kolodvoru ali na poti proti domu v vasi vzhodno od Ljubljane so jih mnogo prestregli belogardisti in gonili k Urhu, kjer so napravili z njim kratek proces.

V času proti koncu leta 1943 in v začetku leta 1944 je vladal okoli Urha in v Ljubljani najhujši teror. V tem času so aretirali na domu člana rajonskega in kvartnega odbora Vilija Supana iz Ribniške ulice št. 5, komandirja čete Narodne zaščite Adolfa Burgerja iz Okiškega ulice št. 26 ter starega naprednjaka Aleksandra iz Zaloške ceste. Vse tri so ubili na Urhu. Ob aretaciji so takoj vedeli, kakšna usoda jih čaka. Ko je Adolf Burger videl, da je na Litijški cesti avto zavlil proti Urhu, je zavpil: „Jaz sem Adolf Burger iz Okiškega ulice, če me kdo sluši, naj pove moji ženi, da me peljejo na Urha!“ In res ga je slišala neka ženska, ki je to sporočila ženi. Ko so svojci po osvoboditvi iskali po gozdovih okoli Urha telesne ostanke svojih dragih, je tudi Burgerjeva žena našla truplo svojega moža, ki ga je spoznala po zobeh. Truplo pa je bilo brez rok in nog.

NARODNA ZAŠČITA

V rajonu je bila organizirana tudi Narodna zaščita. Obstajala je iz čet, ki so sestavljale bataljon. Komandant NZ je bil sprva Lojze Nusdorfer, po njegovem odhodu v partizane pa Milan Harmel. Komisar bataljona je bil Ludvik Jezeršek, poveljnik Kodeljevske čete pa Adolf Burger. Vaje v manjših skupinah so bile na Golovcu.

Vojaški referent je bil Milan Tomine iz Malejeve ulice št. 36. Ta je imel na skrbi orožje, opremo in odpremo za tiste, ki so odhajali v partizane.

Zelo važno in težko nalogo je imel rajonski intendant. Prek kvartnih in uličnih odborov je moral skrbeti za zbiranje, shranjevanje in varno odpremo hrane, oblike in drugega materiala

partizanom. Dalj časa so vodili te posle pred kratkim umrl Emil Ščurk, takrat delavec v tovarni Hrovat, nato Mara Černe iz Vodmatske ulice in Martin Čuk.

Rajonski odbor in kvartni odbori so imeli organizirano tudi obveščevalno službo. Vse važnejše podatke so obveščevalci oddajali rajonskemu obveščevalcu Lojzetu Špetiču, ki je ta poročila zbiral v svoji trgovini na Mestnem trgu in skrbel za odpremo na pristojno mesto.

FINANČNO POSLOVANJE

Ob formiranju rajonskega odbora je prevzel posle rajonskega blagajnika Dušan Zadravec. Ker pa je v decembru leta 1941 odšel v partizane, je predal te posle podpisane. Rajonski blagajnik je imel praviloma stike le s kvartnimi blagajniki. Ker pa takrat se ni bilo povsod urejeno pobiranje mesečnih prispevkov, smo obiskali še gostilničarje, in obrtnike, da jih nagovorimo za plačevanje mesečnega prispevka, ki smo ga določili za te obrti od 100 do 200 lir; to je bil takrat že kar precejšnji znesek, saj so znašale mesečne plače 600 do 1200 lir. Skoraj vsi so pristali na plačevanje prispevka, toda tako, da bom prispevek sam pobiral. In tako sem mesečno obiskoval gostilne in čakal, kdaj mi bo gostilničar utegnil izročiti prispevek, kar sva največkrat napravila na stranišču, da se izogneva nepotrebnim pričam.

V rajonu je bila v začetku leta 1942 ustanovljena tudi Slovenska ljudska pomoč (SLP), ki je prevzela obveznosti doterdanje partijske Rdeče pomoči. Ta je prevzemala od rajonskega blagajnika zneske za podporo svojem partizanov in aretirancev, ki so ostali brez sredstev. Sekretarka SLP je bila moja hčerka Dana. Pri SLP je uspešno in požrtvovalno sodelovala od ustanovitve do aretacije v februarju leta 1944 žena prvega predsednika rajonskega odbora OF Moste Francka Osenjak. Glavna njena dolžnost je bila skrbeti za zapornike in internirance.

Ko sem v oktobru leta 1942 moral v bolnišnico, je hčerka prevzela še rajonsko blagajno. Pred božičem leta 1942 sem se vrnil domov in naletel ravno na znano hajko fašistov in belogardistov za našimi aktivisti. Iz naše (Okiškega) ulice so odpejali v

internacijo 3 člana uličnega odbora. Mene je takrat rešila nepokretnost in potrdilo bolnišnice.

V začetku leta 1943 je rajonski odbor ustanovil finančno komisijo in v to imenoval trgovca Ivana Kreačiča z Zaloške ceste, stavbenika Vinka Križaja s Poljske poti in mene kot predsednika. Ta komisija je imela nalogo, da skuša od članov in simpatizerjev zbrati čimveč podpisnikov posojila svobode. Prek poznanstva se nam je sicer posrežilo zbrati nekaj posojila, vendar z uspehom nismo bili zadovoljni.

Hčerka je dolžnost sekretarja SLP oddala julija leta 1943 Milici Urbič-Palatov v Partizanski ulici št. 12. Toda ta svoje dolžnosti ni mogla dolgo opravljati. Že po dveh mesecih so belogardisti – fantalini iz bližnje okolice nekaj zavohali in podnevi vdrli v hišo. Milica je imela v miznici ravno pripravljen denar za podporo s seznanom podpisancev. Sama ni bila doma. Fantalini so odnesli denar, sezname in še njen pisalni stroj. Aretirali so njeno sestro in jo poslali v taborišče, od koder se ni vrnila. Milica je o vsem tem zvedela na poti proti domu. Ne da bi bila domov, je takoj odšla v partizane, od koder se je po osvoboditvi vrnila.

Rajonska SLP je s tem prenehala poslovati. Naprej so kvartni odbori sami dostavljali podpore, če so nabrali potrebna sredstva. Pri tem je mnogo pomagala Zvonka Zupan iz Kosovelove ulice.

Ob demonstracijah pred sodiščem 1. avgusta 1943 je bila hčerka Dana aretirana. Zato sem moral zopet prevzeti blagajniške posle rajona. Vodil sem jih skupaj z Vido Kastelčevom iz Ulice 15. aprila št. 4 do 2. februarja 1944, ko so belogardisti tudi mene odpejali obenem s številnimi Kodeljevcami. Oddahnilo mi je, ko smo zavili proti mestu ne proti Urhu. V skrbi za mojo nadaljnjo izobrazbo so me poslali v Dachau, kjer sem si obenem s stotinami slovenskih in drugih sotrpinov pridobil mnogo življenjskih izkušenj.

Mesečni obračuni vplačanih prispevkov so bili natančni in pregledni. Oddajal sem jih v trgovini Raška v Nazorjevi ulici. Mislim, da edini naš rajonski odbor še danes lahko potreže s po-

MARTIN PERME

datki vsakemu od 98 odborov v rajonu, koliko je vplačal v posameznih mesecih v letih 1942 in 1943. Vse duplikate obračunov sem spravil v steklenico, ki sem jo zakopal na vrtu. Po osvoboditvi sem te obračune oddal muzeju NOB v Ljubljani.

Za tem je Vida Kastelčeva sama vodila blagajniške posle, dokler tudi ona ni bila odpejana na prisilno delo v Nemčijo.

S tem je bilo blagajniško poslovanje rajonskega odbora OF Moste zaključeno.

V vsem času delovanja rajonskega odbora OF Moste – do junija leta 1941 do junija 1944 – se je zvrstilo 60 odbornikov, in sicer 33 moških in 27 žensk. V partizane je odšlo 15 odbornikov, 4 so bili ubiti v mestu, aretiranih in v internacijo poslanih je bilo 28 odbornikov, in sicer 14 moških in 14 žensk. Še danes je živih 28 odbornikov (14 moških in 14 žensk), 8 članov odbora je prejele Spomenico 1941.

Samo po sebi se razume, da so vsi odborniki delali iz čistega idealizma. Takrat za tovrstno delo seveda nihče ni prejemal plače, nagrada je bila lahko le zapor ali internacija. Razveseljivo je tudi dejstvo, da med še živimi ni nobenega, ki bi obogatel na račun tujeja dela, ampak so vsi skromni kot med okupacijo, saj so skoro vsi upokojeanci oziroma upokojenke. V sklopu od njih pa ima prijetno zavest, da v tej veliki zgodovinski dobi ni stal ob strani dogodkov, temveč je skušal po svojih zmožnostih prispevati k znani pravični stvari.

MARTIN PERME

Proslava v Zadvoru ob spominu na boje II. Štajerskega bataljona

TAM NA PUGLED GORI ...

„ŠE POMNITE, TOVARIŠI, KAKO BILO JE ...? Tak napis je krasil oder dvorane združnega doma v Zadvoru, ko so proslavljali 31-letnico bojev II. štajerskega bataljona na Pugledu. Proslavo z bogatim kulturnim programom je pripravil poseben odbor, učiteljsko osnovne šole Sostro ter učenke in učenci te šole. Še zdaj zvone udeležencem proslave otvoritvene besede tovarišice M. Klinec, ki je dejala: „To, kar piše v pozdrav, smo zapisali ne zato, da bi vas hoteli spomniti na čase, ki ste jih preživeli in v katerih ste preveč trpeli. To je vaša tiha misel, spomin, resnica, pa naša obveza in dolžnost, ker imamo vse tisto, za kar ste vi krvaveli.“ In dalje: „Storili bomo vse, da boste z nami zadovoljni in verjemite nam, zato smo nočoj tudi z vami.“ Te besede poklanjamo vsi mladi borcem tega bataljona, posebno tistim, ki so padli, in tistim, ki še žive in so bili povabljeni na proslavo.

Nastanek II. štajerskega bataljona, življenje v njem in potek bojev, ki so se začeli 23. marca 1942 in končali nekaj dni pozneje s popolno zmago partizanov nad italijanskimi fašisti, je podrobno opisal nekdanji borec tega bataljona Lojze

Najstarejše udeleženke pohoda prigrizajo sveče ob spomeniku padlim borcem na Pugledu.

Trtnik. Dejal je, da je bataljon žel take uspehe samo zato, ker je bil sestavljen iz prekaljenih revolucionarjev, ki so dobili svojo moralno v težkih bojih v Španiji in v boju za delavske pravice. V dolini so imeli zaledje pri delavstvu, ki se je že od leta 1927 dalje bojevalo za svoje pravice.

Po govorih so s kulturnim programom nastopili učenci in učenke osnovne šole Sostro. Najprej je zapel mladinski pevski zbor ob podpori solistov Janeza Jeršinovca, Matije Pliberske, Sonje Hočevarjeve in Dolores Budal ob spremljavi pianista prof. Rančigaja in pod vodstvom prof. Silve Modic, in sicer s pesmima Grenak je ta čas ter Mak. Nadvse ganljiva je bila kantata Dobro srečo, domovina.

Zatem je nastopil še pihalni orkester iz Vevč pod vodstvom Franca Grebenska, in sicer z venčkom partizanskih pesmi in s partizanskimi koračnicami. Program je zaključil znani partizanski kulturnik in humorist

Oleg Križanovski. S svojim pristnim partizanskim in sodobnim humorjem je spravil udeležence v dvorani v prisrčen smeh.

Po proslavi je bilo v salonu gostilne tovariško srečanje.

To pa še ni bilo vse! Organizaciji ZB Zadvor in Sostro sta organizirali v soboto, 24. marca, pohod na Pugled, prizorišče bojev II. štajerskega bataljona. Žal, udeležba ni bila taka, kot smo pričakovali, pogrešali smo predvsem nekdanje borce tega bataljona. Zbirališče je bilo ob 9. uri pred spominskim domom v Podlipoglavu. Od tod smo krenili po gozdnih stezicah do vrha Pugleda, nekateri pa so se z avtomobili zapeljali do Velikega Lipoglava in od tam prišli na vrh Pugleda. Pri spominskem

Najmlajši udeleženci pohoda na Pugled med izvajanjem programa.

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE

Zidar Kočevje SEKTOR LJUBLJANA

obeležju smo prigrizali svečke in položili sopeke rdečih nageljnov. Zbranim, zlasti mladini in pionirjem, je o poteku bojev spregovoril nekdanji borec tega bataljona tovariš Miha Berčič-Maks. Pionirji in mladina so ga z zanimanjem poslušali, saj so prav na prizorišču bojev iz ust nekdanjega borca lahko zvedeli, kako so se junasko bojevali partizani proti stokrat močnejšim sovražnikom, a so vendarle zmagali. Po njegovih uvodnih besedah se je razvil spontan kulturni program. Zapeli smo nekaj partizanskih pesmi, med temi tudi znano Tam na Pugled gori. Najmlajši so recitali, med njimi najbolj prepričljivo Ivo Kovačević priljubljeno Klopčičevo pesem Drečnik Andrej.

Zanimiv je bil pogled na pestro udeležencev. Med njimi so bili taki, ki so že krepko prek 60, in taki, ki so komaj preokročili 5-letno starost.

Mnogi so menili, da je takih pohodov odločno premalo in bi si jih želeli še več, kajti edino tako naši najmlajši praktično spoznavajo naš narodnoosvobodilni boj.

ALOJZ KASTELIC

UPOKOJENCI IZ MOST MED BRICI

Podružnica DU Ljubljana Moste je priredila 5. in 7. aprila izlet v Goriško Brda. Bila sta to krasna sončna dneva in ob prevalu pri Vrhovljah se nam je odprl nov svet: cvetoča pomlad, kot neveste v bele cvetove zavite češnje in hruške, pa v roza cvetovih breskve. Sto udeležencev je občudovalo prekrasno naravo, vso osvetljeno in ogrevano s pomladanskim soncem.

Mimo Skoije Loke smo skoz Poljansko dolino prispeli v Cerknjo in po krajšem postanku smo nadaljevali vožnjo proti Mostu na Soči. V dolini Soče smo občudovali prekrasno barvo modro-zelene bistrice hčere planin, kolikor se nam ni skrila in ušla skoz rove v elektrarni Dobler in Plave. Pred kletjo na Dobrovem nas je pričakal in zaželel dobrodoščico znani pesnik, pisatelj in alpinist 81-letni Ludvik Zorut. Prijazni direktor vinske kleti inž. Simčič nam je omogočil ogled vseh kletnih prostorov in prikazal ves potek, kako iz grozdja prihaja v zaboje ostekleni-

čena zlata rebula, pa tokaj in merlot. Samo po sebi umevno smo rebulo tudi poskušali. Od tu nas je spremljal ljubeznivi tovariš Zorut v Medano na ogled spominske sobe pok. pesnika Alojzija Gradnika. Na njegovem grobu pa je improvizirani pevski zbor zapel več žalostnik, na vasi pa nekaj veselih.

Tov. Zorut nas je seznanil z imeni raztresenih vasi in naselkov v Brdih ter z njihovo zgodovino kakor tudi s krivično potegnjeno mejo med sosednjima državama. S hvaležnostjo smo se od njega poslovili, želeč mu še mnogo zdravih in srečnih let, ter se spustili prek Vrhovelj v soško dolino. Na drugem izletu smo se z gondolo dvignili na vrh Skalnice (Sv. gore), po krajšem postanku pa smo se vračali skoz Novo Gorico med Vipavce, kjer smo pokušali še malvazijo, nato pa čez Col v Ljubljano.

Udeleženci so bili obakrat zelo zadovoljni in si takih izletov še želijo.

PE-GAR

- Vsi, ki potrebujejo proizvode naftnih derivatov, obaračajte se na naše podjetje.
- Postreženi boste hitro, solidno in pravočasno.